

ARAPLAR VE HİKÂYE ANLATMA SANATI

ABDEFATTAH KILITO

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0090
Edebiyat: 027

ARAPLAR VE HİKÂYE ANLATMA SANATI:
TUHAİ BİR ÂŞİNÂLIK
ABDELİATTAH KILITO

Özgün adı
Les Arabes et l'art du récit
Une étrange familiarité
Türkçesi
Su Baloğlu

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Dr. Güllü Yıldız

Son Okuma
Ömer Uzunağaç

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021
© Actes Sud, 2009

ISBN 978-605-7947-97-0

Kitabın Türkçe yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Nisan 2021

ARAPLAR
VE
HİKÂYE ANLATMA
SANATI:
TUHAF BİR
ÂŞİNÂLIK

ABDELFATTAH KILITO

TÜRKÇESİ
SU BALOĞLU

ABDELFATTAH KİLİTO

1945 yılında Fas'ın Rabat şehrinde doğan Abdelfattah Kilito, Rabat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunudur. Doktorasını 1982 yılında Sorbonne'da Hemedânî ve Harîrî üzerine yazdığı tezle tamamlamıştır. 1968'den beri Rabat'taki V. Muhammed Üniversitesi'nde ders veren Kilito; Bordeaux, Sorbonne, Princeton ve Harvard Üniversiteleri ile Collège de France gibi birçok Avrupa ve Amerikan üniversitesinde misafir profesörlük yapmıştır. Arap klasiklerinden Abel Gance filmlerine, Donna Leon'un dedektiflerinden çizgi romanlara kadar geniş bir yelpazede yazılar kaleme alan Kilito'nun Fransız işgali altındaki Fas'ta yetişen bir gencin portresini çizdiği *La querelle des images* (Suretlerin Münakaşası) isimli bir hikâye kitabı da bulunmaktadır. Arapça ve Fransızca yazan Kilito'nun eserleri şu şekildedir: *Araplar ve Hikâye Anlatma Sanatı*, *Âdem'in Dili, Dilimi Konuşmayacaksın*, *Göz ve İğne: "Binbir Gece Masalları" Üzerine Denemeler*. *Poétique* ve *Studia Islamica* dergilerine de yazılar yazan Kilito 1989'da Fas Büyük Ödülü'ne, 1996'da Atlas Ödülü ile Fransız Akademi Ödülü'ne ve 2006'da Sultan Kuveys Ödülü'ne layık görülmüştür.

SU BALOĞLU

Su Baloğlu, 1987'de Mağusa'da doğdu. 2005 yılında Lille III - Charles de Gaulle Üniversitesi, Kültürel Endüstriler Bölümünde başladığı lisans eğitimini 2007'de yatay geçiş yaptığı Carleton Üniversitesi Film Çalışmaları Bölümünde tamamladı. 2012'de mezun olduktan sonra 2015'te Kadir Has Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümünde tezli yüksek lisans programını bitirdi. 2014 yılından beri ortağı olduğu SuFilm çatısı altında çeşitli belgesel ve kurmaca filmlerin yapımçılığını üstlenmekte ve sinemanın yanı sıra edebi eser, senaryo ve altyazı çevirmenliği yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Peygamber Modeli	13
<i>Kelile ve Dimne</i> Nasıl Okunmalı?	29
Emirle Konuşma	39
Bu Yeşil Cennet	57
Davetsiz Misafir Modeli: Hay B. Yakzân	63
Düşman Göz	79
Mu'temid'in <i>Dehr</i> 'i	87
Cinlerin Şarkısı	93
Bir Kahraman Olarak Cimrinin Portresi	97
Yılda Bir Defa Yalan Söylemek	111
<i>Binbir Gece Masalları</i> Sıkıcı Bir Kitap mı?	115
Yeni Dante.....	123
Perec ve Harîrî	127
İbn Rüşd'ün Hayatında Yirmi Dört Saat	135
Dizin	141

*Bize yabancı olan şeyleri anlamak ancak kendi kendimizi
yabancılaştırmakla, bir çeşit kendimizi dönüştürmekle
mümkündür.*
Novalis

ÖNSÖZ

Araplar uzun yıllar kendilerini hoşnutlukla şair bir halk, hatta var olan tek şair halk olarak gördüler. Şiir onların yüce fiillerinin kaydı, şöretlerinin sebebi, saklı bahçeleri, *divân*larıdır; kelimenin her anlamıyla. Geçmişte olduğu gibi bugün de Mütenebbî'nin veya Maarrî'nin dizelerini duyduklarında ürperirler...

Oysa hicretin ilk asırlarından itibaren Arap şiirinin tercüme edilemez olduğuna karar verilmişti. Elbette her şiir çeviriye direnir. Fakat Arap şiirinde bu sorun, bir rekabet atmosferinde, diğer kültürlerle belli belirsiz bir çatışma içerisinde kendini gösterir. Yunan felsefesinin destekçileriyle İran bilgeliğinin savunucuları (İkincisi esas olarak yönetim kuralları ve adabımuaşeret meselelerini eksen alır.); Arap şiirinin fevkalâde mahiyetini kolayca tanıdılar, ancak tercüme edilemezliğinden ötürü yalnızca Arapça anlayabilenlere faydası olacağını gözlemlediler. Buna karşılık, felsefi ve akılcı söylemin aktarıma elverişli olduğunu ve dolayısıyla bundan herkesin faydalanabileceğini de bir çeşit nankörlük ve bir parça kötü niyetle eklediler. Sonuç olarak, bir yanda kendine dönüş ve tikelcilik, diğer tarafta ise başkalarına dönüş ve evrenselcilik yatar...

Arap şiirinin durumu o zamandan beri pek değişmedi. Avrupalılar, Arapların edebiyata esas katkılarının hikâyecilik olduğuna karar vererek şiirlerini göz ardı etti. Cervantes'in *Don Kişot*'un esas yazarı olarak Arap bir tarihçi olan Sidi Ahmed Benengeli'yi göstermesi tesadüf müdür? Pierre-Daniel Huet, *Traité sur l'origine des Romans* adlı eserinde Araplara oldukça geniş yer

vererek “tatlı tatlı yalan söyleme sanatında uzman”ı olduklarının altını çizer. Antoine Galland ise, *Binbir Gece Masalları*’nın “Arapların düz yazı sanatında diğer uluslardan çok daha ileride olduklarını” gösterdiğini ve “şimdiye dek başka hiçbir dilde bu türde yazılmış böylesine güzel bir eser görülmediğini” belirtir.² Galland’ın *Binbir Gece Masalları*’nın bütününe serpiştirilmiş olan “Arapçadaki güzellikleri aşikâr, ancak Fransızların tadamayacağı”³ şiir dizelerini çevirmeye uygun bulmamış olması dikkat çekicidir. İroniye bakın ki, Araplar kendilerini şiirin ustası olarak görürken, haberleri bile olmayarak dünyanın en iyi hikâyeye anlatıcıları mertebesine yükseltirler!

Beklenenin aksine, bu duruma ancak 19. yüzyılın ortalarında; *Binbir Gece Masalları*, Galland’ın yayımladığı versiyon üzerinden tüm Avrupa dillerine tercüme edildiği ve olağanüstü bir başarı kazandığı zaman vâkif oldular. O ana dek yabancı oldukları roman, kısa hikâyeye ve tiyatro türlerini benimseyip edebiyatlarını yenilemeye koyuldular. Bu hareketi desteklemek ve ona meşruiyet kazandırmak için “oryantalistler” tarafından geleneksel edebiyatlarını tekrar gözden geçirmeye yöneltildiler. Nihayetinde eski anlatıların derlenmesi, yeniden yorumlanması ve onlara yeniden değer kazandırılması herkesin yararına oldu. Arap edebiyatı “yabancıнын deneyimi” sayesinde yeniden hayat buldu ve o zamandan beri de Avrupa yazınının ayrılmaz bir parçası oldu.

Fakat bu yakınlaşma, ister istemez belli bir seçicilik üzerine kuruludur. Genel olarak Arap hikâyeleri arasında herhangi bir Avrupa eserine yakın bulunanlar kayırılır ve öne çıkarılır. Böyle bir benzerlik gösteremeyen eserlerse itibar görmez ve akıl almaz bir yalnızlığa terk edilir. Câhiz’in *Kitâbü’l-Buhalâ*’sının

1. *Lettre-traité de Pierre-Daniel Huet sur l’origine des romans*, Paris, A.-G. Nizet, 1971, s. 57.

2. Antoine Galland, *Les Mille et Une Nuits*, Paris, Garnier-Flammarion, 1965, s. 21.

3. Galland, *Les Mille et Une Nuits*, s. 320.

(*Cimriler Kitabı*) başına gelen de budur. Anlatı sanatının zirvesinde bir eser olmasına karşın, bir Molière'in *L'Avare*'i (*Cimri*), bir Balzac'ın *Eugénie Grandet*'siyle bağdaştırılamadığından aynı kadere mahkûm olur. Öte yandan, Avrupa edebiyatına bariz bir biçimde az çok etki etmiş eserler ünlenir ve göklere çıkarılır. Tıpkı, *La Fontaine Masalları*'yla ilişkilendirilen *Kelîle ve Dimne*'de, pikaresk romanlarla bağdaştırılan Hemedânî'nin ve Harîrî'nin *Makâmât*'larında, *İlahi Komedyâ*'ya benzetilen Maarri'nin *Risâletü'l-gufrân*'ında, *Robinson Crusoe*'nun atası kabul edilen İbn Tufeyl'in *Hay b. Yakzân*'ında, *De l'amour*'un (*Aşk Üzerine*) öncülü sayılan İbn Hazm'ın *Tavku'l-hamâme*'sinde (*Güvercin Gerdanlığı*) olduğu gibi...

Anlaşılacağı üzere, ilerleyen bölümlerde yer verilen değerlendirmelerimin öncelikli konusunu bu eserler oluşturur.

PEYGAMBER MODELİ

“Yaratan Rabbinin adıyla oku” (Kur’an, 96:1) sözü [Hz.] Muhammed’e gönderilen ilk vahiy, bir anlamda ilk emirdir.¹ Allah, Peygambere temiz bir Arapçayla, doğrudan değil, melek Cebrail aracılığıyla hitap eder. Böyle düşünüldüğünde, vahiy şiirsel anlatımdan ayrılır. Zira Kur’an, Peygamberin şair olmadığını net bir şekilde bildirir: “Biz ona (Peygamber’e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da.” (Kur’an, 36:69) Arapçada şiir söyleyene *şâir* denir. Bu kelime, sıradan fânilerin bilmediğini bilen anlamına gelir. Peki, şair bu bilgiyi nereden alır? Kendisini şaire adanmış, kulağına dizeler fısıldayan ilham perisinden. Peygamberlikle şiir arasındaki fark, esinin kaynağında bulunur. Peygamber ilahidir, şiir ise şeytani.²

İslam öncesi dönemde yazılmış birçok şiir, ilham perisini anımsatır. Ancak Arap İmparatorluğunun kuruluşu ve beraberinde gelen büyük kültürel sarsıntılardan sonra, bu figür tamamen sahneden çekilir. İbn Şüheyd’in *Risâletü’t-tevâbi’ ve’z-zevâbi’* eserinde olduğu gibi zaman zaman düzyazı metinlerde nükteler eşliğinde karşımıza çıkan eğlendirici bir tema, bir edebi hatıra olarak kalır. Şair, artık ne bir cinin sözcüsü, ne de doğüstü bilginin temsilcisidir. “Söz söyleme sanatındaki gizemler”e olan ilğimiz hâlâ vardır, fakat bunları görünmez varlıklara atfetmek yerine tamamen dille alakalı olgular olarak değerlendirir ve somut açıklamalar getirmek için çalışırız.

1. Kasimirski’nin, *Le Coran*, Paris, Garnier-Flammarion, 1970 tercümesinden alınmıştır. [Âyetlerin Türkçe ifadelerinde Diyanet Vakfı Meali tercih edilmiştir, –ed.n.]

2. Bkz. T. Izutsu, *God and Man in the Koran*, Tokyo, 1964, 7. Bölüm.

Bu evrim, şiir eleştirisinin gelişmesiyle olduğu kadar, yazma sanatının yaygınlaşması, sözlükçülüğün, gramerin, ölçünün, mecazın ve üslup biçimlerinin tanzim edilmesiyle de meydana gelir. Şairin sahip olduğu bilgi, bu çeşitli alanların takipçileriyle aynı zemini paylaşır. Bu noktadan itibaren, şiirsel teknik ve kompozisyon ustalığı vurgulanmaya başlanır; yani gizli güçlerden esinlenen şair imgesinin yerini, bir sanatın (*sınâ'a*) formüllerini uygulayan şair imgesi alır. Bu bağlamda, şairi belirtmek için kullanılan meta dil anlamlıdır: O; bir kuyumcuya, bir dokumacıya benzetilir. Her zanaatkâr gibi şair de elindeki malzemeye; dile biçim verir ve tıpkı ince yontulmuş bir mücevher veya zengin işlemeli bir kumaş gibi şiir üretir. Dünya ilham perilerinin yok oluşuyla küçük çaplı hayal kırıklığı yaşasa da bunu söz sanatının görkemiyle geçirmeye çalışırız.

İyi düşündüğümüzde, ilham perisi bütünüyle yok olmuş değil aslında. Şairi kendine sözcü etmiş bu görünmez varlık, sadece farklı bir görünüm kazanır. Bundan böyle, nazım veya nesir, tüm söylemlerin sahibi olabilen ve gücünü buradan alan bir kişiliğin özelliklerine bürünür.

Bunu *Binbir Gece Masalları*'nda kolayca fark edebiliriz. Sultan Şehriyâr'a gelin giden Şehrazat, ölümünü ancak sultana masallar anlatarak erteleyebileceğini çok iyi biliyordu. Ama bu planı nasıl uygulayacaktı? Kralın kendisini dinlemek istemesini nasıl sağlayacaktı? "Kız kardeşine kurduğu planı anlatıp, Sultanın yanında olduğu sırada onu saraya çağıracağını söyler. 'Vardığında [...] bana şöyle söyle: Ablacığım, bana o harika hikâyelerinden birini anlat da, geceyi hoşça geçirelim. Ben de o zaman, ülkemizi sultanın bu korkunç davranışından kurtarıp özgürlüğümüzü geri getirecek olan bir masal anlatacağım.'"³ Hikâye dinleme isteği başarıyla sonuçlanır: Sultan,

3. Aksini belirtmedikçe, *Binbir Gece Masalları*'nı şu tercümeden alıntılıyorum: Jamel Eddine Bencheikh ve André Miquel, Paris, Gallimard, coll. "Folio".